

Sacco és Vanzetti

Sinkó Ervin

Az egyik — Nicola Sacco — dél-olaszországi, a másik — Bartolomeo Vanzetti — Olaszország északi részének valamelyik falujából való volt. 1908-ban indultak el szerencsét próbálni Amerikába. Sacco akkor tizenhét, az öregebb, Vanzetti, pedig húsz éves. Munkások. Kettő azok közül a kivándorlók közül, akiknek száma légió, s akik elég merészek és az étellel szemben eléggé igényesek ahhoz, hogy még a tengerentúli messzeség fenygető viszontagságai se tudják visszariasztani őket.

Mernek szerencsét próbálni. A szerencse amit keresnek: munka, hogy a kéréből nagyobb darab kenyérré teljék. És a szegénység börtönéből, a nincstelenség reménytelenségétől és megalázó piszkától való szabadulásra is. A kivándorló ugyanis nemcsak menekülő, akit kiüldöz szülőföldjéről az inség hanem ember, aki nem akar, a megadni magát a pária-sorsnak, bejelenti követelését egy a hazainál emberibb életre.

A szegénységnek is vannak rangfokozatai. A jövevény szükségképpen a legalsó fokot jelenti. Mert Nicola Sacco és Bartolomeo Vanzetti Amerikában nemcsak kettő a sok szegény közül,

hanem méghozzá idegenek is. Meg kell tanulniok, hogy a kenyér nem kenyér, hanem idegen szóval jelölik, melynek az ő számukra nincs meghitt íze, csengetése, illata. A csupa érthetetlen hideg idegen szóval együtt minden hideg és hivatalos. Még az ég is, amit ott nem hívnak égnek. És az emberek is, akiknek a szokásai, életmódja, ételrei módora, még a tréfái is mások. Ők ketten egymásnak a nagy idegenségben csak még több lesznek. És a többi bevándorolt olasz is, akik éppúgy idegenek itt s akik egymásnak talpalatnyi hazát jelentenek. Köztük, velük szinte nem is Amerikában, hanem mintha otthon élne az ember. S annyian vannak, hogy az olasz munkás hosszú évekig dolgozhat Amerika városaiban, anélkül hogy Amerikában élne. A bevándorló olasz az amerikai olasz kolóniában él.

Sacsonak se kellett megtanulnia angolul ahhoz, hogy cipőgyári munkásként meg tudja keresni a kenyerét. S amikor huszonhat éves korában megházasodik, a felesége, Rosina, szép, aranyhajú kis olasz lány, és amikor gyerekekük születik, a neve Dante lesz. Nem valami ostoba programszerű nacionalizmusból, hanem egyszerűen azért,

mert akik gyerekkoruk óta egy nyelven beszélnek, azok kevesebb szóból, hamarabb és jobban értik meg egymást.

Vanzetti is megmaradt és megmaradhatott idegennek, miközben tésztagyártó meg cukrászüzemekben dolgozott, majd mindenféle alkalmi munkákra használták fel. A munkaadói csak a munkaere tartsát tartottak igényt. S még ahhoz se kellett ismernie az angol nyelv titkait, hogy a Massachusetts állambeli Plymoutban, amely híres a halászatáról, halárusként tudjon megélni.

Fényképeik egyébként — az idősebb, Vanzetti, komoly csontos arcával, széles vállával és vastag bajuszával éppúgy, mint a kistermetű, sovány Nicolo, borotvált, fiús arcával s csokorra kötött nyakkendőjével — arra a modern munkásra vallanak, aki munkája végeztével sietve veszi magára a tiszta, jobb ruháját és aki szereti rendes öltönyével, vasalt nadrágjával, gondosan kifényesített cipőjével is kifejezni azt az öntudatát, hogy neki joga van és szándéka a civilizáció minden javaiban való egyenrangú részvételére.

Az emigráns a maga külön nyelvvel és külön fájdalmas kötöttségeivel az idegen földhöz való viszonyát tekintve lelkileg többé-kevésbé gettóban él. Tíz vagy ezer vagy százezer honfitársával együtt. A gettó vagy megnyomorítja s visszahúzódo, bizalmatlan, szűk látkörű, a többi világtól elidegenedett embert nevel belőle, vagy épp a gettó teszi lázadóvá korlát ellen érzékenyebb, szenvedélyesebb, radikálisabb lázadóvá, mint azok, akik otthon vannak ott, ahol ő idegenben. Akinek van hazája, aki a maga hazájában él, annak sose lehet annyira szenvedélye a világpolgárság gondolata és követelése, mint annak, akinek lépten-nyomon tapasztalnia kell, hogy jövevény, és hogy mint jövevényt megkülönböztetik a többiektől, akik a normát képviselik. És senki se tapasztalja olyan élményszerűen a nemzeti határok abszurditását, mint a munkás, aki bármilyen országból való is egy üzemben dolgozik más munkásokkal, objektíve közösségbe kerül velük, s osztania kell a sorsukban mint közös sorsban. És senki se olyan fogékony a szolidaritás eszméje iránt, mint az, akit törvényes rendelkezések, előítélet vagy egyszerűen az idegenség kölcsönös érzése választ külön a többiek közösségétől.

Sacco és Vanzetti. Két munkás. Azok közül a munkások közül valók, akiknek nincs iskolai képzettségük. De azál'al, hogy a társadalmi élet és az emberek egymáshoz való viszonyának problémá-

ja őket már helyzetüknél fogva is mélyen foglalkoztatja, s személyes ügyükké, személyes életük kérdésévé vált, inkább rokonai az értelmiséginek, mint azok, akiknek a főiskolai képzettség pusztán foglalkozási ágat, társadalmi pozíciót, jövedelmi forrást jelent.

A munkásnak az, hogy mindennek ellenére könyvet vegyen a kezébe, mindennek ellenére ne csak a saját napi kenyere gondjával vagy azzal foglalkozzék, hogy szórakozást keressen, hanem az igazságnak, az erkölcsnek, az emberi életnek, a jónak és a rossznak, a rossz ellen való leghatásosabb harci módszernek, a jelennek és mindennek felett a jövőnek a kérdésével — már magában is sikeres lázadást jelent a saját élete feltételei ellen és személyes győzelmet a társadalmi gépezet felett, amelyben őt pusztán munkaerővé, termelési eszközzé, személytelen lényvé fokozták le. A saját gondolata és a sajátjává tett gondolat mennél kevésbé csak a mindennapi személyes élet gondjaira szorítkozik, mennél átfogóbb, mennél általánosabb, annál inkább bizonyítékot jelent neki arra, hogy más, mint aminek látszik, hogy több, különb, mint személytelen kiszolgálója, rabszolgája a gigászi személytelen termelési gépezetnek.

Sacco és Vanzetti tehát épp azért, mert munkások, nem kivételes emberként élnek, szürke kis emberek ők, akik éppúgy, mint millió és millió más munkás bizonyos áhítatos komolysággal viszonylanak a betűhöz és a tanokhoz éppúgy, mint millió és millió más munkásnak, elveik vannak, elvekért lelkesednek, elvekben reménykednek, és szabad idejükben vitatkoznak azokkal, akik kételkednek igazságaikban, elveikben és reményeikben. S hogy egy-egy sztrájk alkalmával Sacco, Rosinával együtt, a sztrájkolók javára műkedvelő előadásokat szervez vagy párjával együtt ilyen műkedvelő előadásokon maga is énekszámokkal szerepel — ez az elvi buzgalmának, de annak is jele, hogy Rosinával együtt tud és szeret a színpadon megjelenni. És semmiképpen se annak a jele, hogy valami egész más lett volna, mint ezernyi és százezernyi, a természetből kellemes hanggal megáldott, a jobb életért való harcban szintén részvevő, társas életet és társas szórakozásokat kedvelő, temperamentumos fiatal olasz munkás.

S Vanzetti sem volt kivétel. Ellenében Saccoval, aki csak négy elemi végzet, ő tizenhárom éves koráig járt is-

kolába, tehát könyebben el tudott igazodni a nyomtatott betűk sűrűjében. Szerette Dantét olvasni, de éppúgy Renan könyvét az emberi Jézusról. És mindent, ami az igazságról szólva vitába szállt az előítéletekkel, a rosszal, az erőszakon és képmutatáson alapuló társadalmi hatalmakkal és intézményekkel. Mint annyi más munkás is, akik nem élnek kivételes életet, s nem is, készülnek kivételes életre. Később, amikor neve már Saccoéval együtt a tragikus emberi nagyság, a baráti hűség és eszmei hajthatatlanság szimbólumává nőtt, amikor már a vértanúhalál küszöbéről vet utolsó pillantást vissza az élők világára, valósággal mint egy ismerős hazai táj víziója merül fel előtte az élet, ami lehetett volna. „Lehetett volna, hogy utcasarkon lebzselve, beszélgetve s az elhaladókra csípős megjegyzéseket téve éljem le az életem.” Lehetett volna. Annak ellenére vagy amellett, hogy barátságot kötve Salsedoval az anarchista elveket valló befolyásos munkásvezérrel, ő maga is részt vett sztrájkokban és kivette részét a sztrájkok szervezéséből. Éppúgy, mint általában a munkások, különösen akkor, az első világháború, az oroszországi októberi forradalom és az európai forradalmi tüzek ígéretes nagy lobogása idején. Volt-e akkor Amerikában munkás, még nem bevándorló is, aki ne lett volna szándékaiban, reményeiben és türelmetlenségével éppoly radikális, mint Sacco és mint Vanzetti?

Nem, se Sacco, se Vanzetti nem voltak született hősök. Ha volna vagy ha valóban van ember, aki hősnek születik s már a bölcsőjében kígyókat fojt meg, az maga is monstrem.

Egy világban melyben a mindennapi gyakorlati szabály az igazság volna, és emberség uralkodna, az embertelenség kihalásával együtt kihalnának a történelmi hősök is. Természete ezt a két olaszt se emberfelettire, hősiességre, hanem szerelemre, játékra, a fájdalomtól és a haláltól való félelemre, az öröm után való vágyra és az élethez való ragaszkodásra tanította. S mégis hősök voltak.

S mint általában a hősökben, Saccóban és Vanzettiben is épp az a vonzó, épp az a tragikusan nagy és nagyon emberi, hogy nem születtek hősöknek. Eszük ágában se volt, hogy kívánatosnak, „hivatásuknak” és „a győzelem koronájának” tekintsék az önmegtagadást és a vértanúságot.

Szürke kis emberek voltak. Nem egy majdan bekövetkező patétikus döntő pillanatra, hanem arra készültek, hogy névtelen, szerény és lehetőleg boldog emberként, tisztességesen állják meg helyüket a világban. Szerették élvezni az életet, szerettek volna nem szenvedni, s nem tudtak belenyugodni abba, hogy az embernek, akinek a természettel is elég a baja, az ember és emberi intézmények által is kínlódnia kelljen. Ezért voltak antimilitaristák, s a háború idején a katonai kötelezettség veszélye előtt az Egyesült Államokból mind a ketten ideiglenesen Mexikóban kerestek menedéket. Szürke, kis emberek.

S mégis, mikor rákerült a sor, olyan fensőséges emberi méltósággal tudtak szenvedni és tudtak meghalni, mintha kezdettől fogva készültek és épp erre a nagy megpróbáltatásra készültek volna. Semmiben se voltak magasabbrendű lények, mint a többi hozzájuk hasonló millió és millió munkásember — és mégis... Ez az, ez a „mégis” az, ami teljesen hamis, s ami teljesen meghamisítja a valóságot. A valóság — Sacco és Vanzetti, a szürke kis emberek — bizonyosság arra, hogy a „szürke kis ember” fogalma pusztá előítélet. S hogy csak pusztá előítélet, ez kiderült, amint leplezetlenül brutálisan a maga paragrafusokba foglalt szentesített embertelenségével rájuk tört az embertelen világ, épp ezzel hívta ki, téve próbára emberségüket. Ennek a látható megpróbáltatásnak eredményeképpen vált nyilvánvalóvá az, amit előbb nem lehetett látni, s amit enélkül soha senki se láthatott volna a névtelen szürke kis embereken — amit nem lehetett látni a szürke kis élettől, a szürke kis harcoktól, az örömeikben, keserűségeikben és erőfeszítéseikben olyannyira szűkkörű, szűkös, de épp azért „normálisan” is annyi kitartást és annyi erényt s annyiszor igen nagy lelkiert igénylő névtelen szerény szürke élettől.

A megpróbáltatásban derül ki, hogy az életük volt szürke, nem pedig ők s lehull róluk, ami eltakarta őket: a szürkeség látszata.

Mikor belekerülnek tragikus helyzetükbe, nem maradnak a helyzet mértékén alul. A megfelelő gesztus és a megfelelő szó szinte magától adódik számukra. Két névtelen olasz munkás, akiknek tőlük független, külső körülmények következtében egyszerre az jut ki sorsul, hogy gonoszul süket gigászi hatalmak automatizmusa ellenében képviselniük kell az emberi spontaneitást, az

ember ügyét, az ember és a forradalmi gondolat méltóságát és igazát, és — képeseknek bizonyulnak erre a szerepre. Nem azért, mert önmaguk fölé nőnek, hanem azért, mert elérik a maguk emberségének a mértékét. Azzal ahogy hallgatnak, s azzal, ahogy beszélnek, azzal, ahogy kitartóan harcolnak az igazukért és az életükért, azzal, ahogy ők ketten együtt és egymásért vannak, felfedik országok és kontinensek nyilvánossága előtt, hogy milyen nagy az ember két tegnap még névtelen olasz munkásában, két munkásában, akikben hétköznapi tapasztalattá, gyakorlattá és érzéssé vált a szolidaritás gondolata, az a világos és szép megismerés, hogy az emberek felelősséggel tartoznak egymásnak és egymásért.

„Letartóztatásunk és pörünk idejében a hozzá hasonlók körökörül mindent vörösnek láttak, de ő még vörösebbnek, mint a többiek” — írta Vanzetti 1924 február 27-én Miss Blackwellnek, egynek a közül a sok amerikai nő közül, akik a két olasz megmentéséért fáradoztak — és ezzel röviden ki is fejezte, hogy igazában miért került ő és barátja, Sacco, annak idején — négy év előtt — a charlestowni börtönbe, ahonnan ezt a levelét is keltezte.

Akíról azt írja, hogy még a hozzá hasonlóknál is vörösebbnek látott körökörül mindent, az név szerint Webster Thayer, törvényszéki bírósági. Webster Thayer, aki — ugyancsak Vanzetti szerint — „bigott, tehát kegyetlen” — ez a Webster Thayer, habár meghatározott személy, szubjektív hajlamokkal, szokásokkal, emlékekkel, kapcsolatokkal és célokkal, ugyanakkor azonban a Sacco és Vanzettihez való viszonyában épp az a legfőbb sajátsága, hogy inkább valami absztraktum, mint konkrét személy. Ebben a viszonyban nem akar ember lenni, nem akar emberként rezonálni, hanem egyes-egyedül úgy, mint a Szentségnek a képviselője, őre védelmezője, puritán orgánuma annak a szentségnek, melynek neve államérdek, annak az államnak az érdeke, melyet egyszer egy ihletett eretnek „minden hideg szörnyetegnél hidegebb szörnyetegnék” nevezett.

Két munkás az idegenség gettójában, két idegen munkás, akik kezdettől fogva látnak harcban állnak a gigászi minden hideg szörnyetegnél hidegebb szörnyeteggel, hogy aztán akaratukból független külső események következtében ártatlanságuk és igazságuk összeütközésbe kerüljön a Szörnyeteg pa-

ragrafusainak, rendőreinek, börtöneinek bírónak, ügyészeinek nemcsak a hatalmával, hanem ami még végzetesebb, ennek a hatalomnak a presztízsével is — ez a Sacco és Vanzetti „esetnek” a summája.

A charlestowni börtön igen hamar szilalomházzá válik a két olasz munkás számára. Hét esztendőn, négy hónapon és tizennégy napon át tart az egyenlőtlen harc. Mennél tovább tart, mennél inkább nyilvánossá, világméretűvé válik, mennél inkább nyilvánvalóvá válik, hogy a két halálraítélt méltón képviseli az államhatalom ellenében az embert, az ártatlanságot és az emberi igazságot, annál megengedhetlenebbé válik, hogy ők győzzenek. Megengedhetlenné válik egyszerűen azért, mert hét év, négy hónap és tizennégy nap után az igazságtalanság, az elvtelen erőszak s az erkölcsnélküli törvény győzelmét még inkább megköveteli az államhatalomnak és a hatalom minden exponensének erkölcsi presztízse. Követeli a látszat, melyben már senki se hisz, de amiben mindenkinek hinnie kell és pedig vakbuzgón, vakul.

„Bigott, tehát kegyetlen.”

Abban az időben, az októberi orosz forradalmat s az első világháborút követő években, az európai forradalmak és ellenforradalmak lázas korában, Amerikában a reggel, délben és este sok millió példányban megjelenő napilapok első oldalán, nap nap után visszatértek, kővér nagy betűkkel sötétlettek és riasztottak mindig újabb vészes hírek. „Vörösök”, „anarchisták”, „kommunisták”, „szindikalisták”, „ateisták” vagy egyszerűen valamennyiüket átfogón „radikálisok” névvel nevezték e hírek hőseit, akik mint valami apokaliptikus pusztító erő fenyegettek és romboltak. Merényletekről, tüntetésekről, sztrájkokról szóló jelentésekben éppúgy ott szerepeltek a misztikus „radikálisok”, mint amikor vakmerőbb bankrablások ismeretlen tetteseiről vagy véres utcai összetűzések és titokzatos összeesküvések vezéreiről számoltak be a hírek. Szaporodtak az erélyes razzizák a radikálisok ellen, s mind hisztérikusabb hangon sürgette és követelte az úgynevezett közvélemény tömeges deportálásukat vagy a kontinensről való kiutasításukat, mivelhogy első sorban az idegenek, csak az idegenek lehettek minden rossz okai, a bujtogatók és ve-

zetők, ők képviselik a romlásnak és rombolásnak, annak a Gonosznak a princípiumát, mely feldúlja a társadalmi békét, fenyegeti az erkölcs, a prosperitás, a személy- és vagyonbiztonság fundamentumát.

„Radikálisok”. A róluk festett kép valamiképp hasonlított ahhoz a képhez, mely annak idején Olaszországban az állítólag pestist előidéző és terjesztő „kenegetők” démoni arca nyomán hatalmasodott el a lelkeken. Mint ahogy az *I promessi sposi* lapjain olvasható, — mily távoli múltnak tűnik —, hogy emberek hittek egy *volutta diabolica*-ban, egy ördögi kéjben, mely öncélúan a romlásban és a halálban, a halál birodalmának a kiterjesztésében lelki gyönyörűséget, az első világháborút követő évek társadalmi konvulzióiban sikerült Amerikában olyan közvéleményt teremteni, mely a „radikálisokat” egy ilyen ördögi rémregénynek a valóságába betörő hőseiként, démoni erőkként gyűlölte és rettegte.

S ebben a légkörben került Sacco és Vanzetti az igazságszolgáltatás buzgó hivatalnokainak, a fenyegetett állami és polgári rend, az élet- és vagyonbiztonság meggyőződéses és elszánt őrei közé.

A konkrét esemény, amely közvetlenül, azaz ürügyül szolgált, az a Massachusetts állambeli South Braintree főutcáján, 1920 április 15-én, délután 3 órakor történt rablógyilkosság. Két ismeretlen ember, akik nyilván lesben állottak, hirtelen revolvert rántottak elő, s halálosan megsebesítették a Slater és Morrill cipőgyár két alkalmazottját — név szerint Parmenter pénztárost és kísérőjét, Berardellit —, majd az áldozataiktól zsákmányolt két pénzzel tömött táskával (pontosan 15776 dollár és 51 centtel) egy cinkosalkkal rájuk várakozó gépkocsiba szálltak és mielőtt bárki megakadályozhatta őket a menekülésben, elrobogtak.

Néhány hónappal azelőtt, az előző évben, éppen karácsony napján Bridgewaterben hasonló módon, ugyanezzel a technikával s ugyanilyen vakmerőséggel kíséreltek meg banditák ugyanilyen utcai támadást. Az nem járt ugyan eredménnyel, de a tetteseknek akkor is sikerült olyan gyorsan szem elől tűnniök, mint sikeres támadásuk után South Braintreeben. A tettesek mindkét esetben ugyanazok lehettek, legálábbis ugyanahhoz a szervezethez kel-

lett tartozniok, s a szemtanúk kihallgatása után a rendőrség arra következtetett, hogy a banditák olasz nemzetiségűek lehettek.

A rendőrségbe vetett hiten ejtett csorbát, hogy hónapok múltak el a bridgewateri sikertelen támadás után, s a tetteseket nem kerítették kézre; a South Braintree-i kettős rablógyilkosság után aztán inkább ki kellett köszörülni a rendőrség tekintélyén ejtett csorbát.

Ez a presztizskérdés volt és leti Sacco és Vanzetti végzete. Amikor 1920 május 5-én, húsz nappal a South Braintree-i rablógyilkosság után letartóztatták őket, nemcsak a South Braintree-i bűntény, hanem a bridgewateri támadás tetteseinak is kellett lenniök.

A rendőrség erkölcsi presztizse specifikus erkölcs és specifikus tekintély. Ezt a presztizst nem kompromittálta az, hogy egy massachusettsbeli ismert, Salsedo nevezetű anarchista munkásvézért egy vörösök ellen irányuló razzia alkalmával a rendőrség letartóztatta és hogy hamarosan aztán, kora hajnalban ott találták a hulláját New York egyik utcájának kövezetén. Az nem kompromittálta a rendőrség erkölcsi presztizsét, hogy mindenki, akit érdekelt, tudhatta és tudta: letartóztatása után Salsedot úgynevezett harmadfokú vallatási módszereknek vetették alá, s aztán kidobták az ablakon. Kompromittálta volna azonban ezt az erkölcsi presztizst az, aki a harmadfokú vallatási módszerek gyakorlatát egy másik erkölcs szempontjából merte vagy csak akarta volna is hangosan és nyilvánosan elítélni. Az ilyen ember — a rendőrség szemében — elsősorban önmagát kompromittálta. Ez történt Vanzettivel is. Letartóztatása előtt pár nappal New Yorkba ment, ügyvédhez, Salsedo mellett, aki neki barátja volt.

Ez is bizonyíték volt arra, természetesen rendőri szempontból, hogy Vanzetti nem lehet ártatlan ember. Vanzetti New Yorkban arról értesült, hogy számolni kell újabb vörösök elleni rendőri razziákkal, s hogy óvatosságnak kell lenni. Egyéb indíciuumokon vagy indíciuumként magyarázott körülményeken kívül a két olasz ellen szőlt az is, hogy amikor letartóztatták őket, épp azzal voltak elfoglalva, hogy a náluk lévő „radikális irodalmat”, röplapokat és füzeteket biztosabb helyre szállítsák.

Ebben az időben a munkások a kikötőkben, a földaiatt; villamoson, a cipőgyárakban, az építőiparban a nagy áru-

házak személyzete éppúgy, mint a telefonközpontok és egész sor életbevágóan fontos üzemi alkalmazottai egymás után vagy egyszerre s egyre szervezetten és fenyegetőbben lebeszűntették a munkát. A sztrájkok s velük a zavargások az ipari vidékekről átterjedtek a farmokra is. A ki-kihagyó termelő munka, a kereskedelmlet és rendet zűzavarral fenyegető, megfélemlető, mindig újra ki-kirobbanó forradalmi izgalmak és összeütközések pánikot idéztek elő.

A banditizmus és a felforgatók, a „radikálisok”, az „idegen elemek” sikeres aknamunkája magát a vagyonbiztonság érzését ásta alá. A közhiedelem szerint, főkomposok általában az idegenek voltak, akiknek nincs vesztenivalójuk. A vörösök a rendőrség és annak a közvéleménynek a számára, mely a rendőrségre támaszkodott, az útonállóknál is végzetesebb veszedelmet jelentettek.

A rendőrség tehát valami gyanakvó garázstulajdonos feljelentésére letartóztatott két idegent, Saccot és Vanzettit is, elsősorban politikai nézeteik és eddigi politikai tevékenységük felől fogta a keresztkérdések pergőtüzébe. A kihallgatás tempóját kényszerűen lassította, hogy ők ketten több mint egy évtizede éltek Amerikában, alig értettek angolul, s a hozzájuk intézett kérdéseket akárcsak válaszukat a rendőrség tolmácsának kellett olaszra és angolra fordítani.

Ez önmagában is bizonyítékú szolgálhatott volna arra, hogy az őrizetbe vett két olasz kevéssé vett részt az amerikai nagy politikában, s hogy ennek a politikának csak az idegen s különlegesen az olasz munkásokat érintő visszahatásával foglalkozott, hogy tehát érdeklődésük főleg a velük közös sorsú és nyelvű honfitársak és küzdelmeire szorítkozott. A rendőrséget azonban a gyanúsítottak igen hiányos angol nyelvi ismeretei csak még gyanakvóbbá, még ellenségesebbé hangolta, s a rendőrséggel együtt a tolmácsot is, aki, mint később bebizonyosodott, a kihallgatás során a két olasz válaszáinak nem a pontos, hanem a rendőrség kívánságainak megfelelő céltűz fordítását diktálta jegyzőkönyvbe és íratta alá a két fogollyal. De nemcsak a tolmács, maga a kihallgatás technikája is meghamisította, mint ahogy mindig meghamisítja, a valóságot. A kihallgatás eredményeképpen ugyanis a két olasz

alakja olyan politikai arcéllal rajzolódott ki, mintha ők ketten a polgári rendnek, a törvénynek és a törvényes hatalom végrehajtószerveinek kivételesen szívós és kivételesen veszedelmes, hivatásos ellenségei lettek volna. Bémozgalmakban s legutóbb a „megbízhatatlan” munkások deportálása ellen szervezett tüntetésekből való részvétellel, sztrájkok hosszú sora, számtalan gyűlés az évek során s egy-egy gyűlésen lázító felszólalás, röpcédulák terjesztése, Vanzettinek az anarchista Salscedóval való barátságára sőt Sacconak a sztrájkolók javára rendezett műkedvelő színpadi előadásokon való szereplése is — önmagukban csupa olyan adat, amilyenekkel általános és nem egyéni okokból különféle változatban millió és millió amerikai munkás s általában a munkások életrajza bővelkedik. De ezek a banális adatok általános összefüggésüktől különválasztva, egyenként kidomborítva és felsorakoztatva, pusztán azért, hogy a két ember egész élet-történetét kizárólag ezekre az adatokra szűkítették, úgy tüntették fel őket, mint akiknek nem volt soha más gondja, vágya, öröme, csak egyetlen hyperdimensionált szervedélye és tulajdonsága, ti. az, hogy „vörösök”.

A rendőrség szemében pedig az, hogy vörösök és ennyire vörösök voltak, bizonyítékot jelent arra, hogy ennél fogva semmit se lehet nekik hiálni, de viszont hinni lehet és kell azoknak az inciduumoknak, melyek alapján őket, mint a bridgewateri rablási kísérlet és South Braintree-i rablógylökosság tetteseit át lehet adni a bíróságnak.

A politikai és társadalmi elméletek iránt való intenzív érdeklődés, a munkástársaik harcaiban való aktív részvétel, a küzdelem az igazságtalanság ellen és egy eljövendő szabad és igazságos világért, az tehát, amit Vanzetti az ő anarchista és Sacco az ő anarchista-szocialista meggyőződésének nevezett, addig a napig csak egy volt életük sok egyéb motívumai mellett. Attól kezdve azonban, hogy a rendőrség, majd a vizsgálóbíró, a törvényszék és az államhatalom erőszakszervezetének minden képviselője egész fel a kormányzóig az ő munkásmozgalmomban való részvételüket, antimilitarizmusukat, a kapitalizmus ellen való harcukat, egyszóval anarchista és szocialista hitüket és elveiket összeférhetőnek deklarálta a rablótámadás és rablógylökosság, sőt proletár forradalmiságuk és a banditiz-

mus között hallgatólag vagy kifejezetten elvi okozati összefüggést konstruáltak, — az, ami addig életüknek csak egyik motívuma volt, egy csapásra magának az életnek, az életükért való harcnak a kérdésévé vált számukra.

Egy csapásra minden megváltozott: életükért harcolva egy világ ellen és egy egész világért, valamennyi proletár forradalmiság erkölcsi presztízséért kellett vállalniok a harcot.

Sacco és Vanzetti tehát nem bírói tévedésnek, nem külső körülmények és véletlenek fatális találkozásából eredő Justizmordnak, hanem politikai okokból, politikai céllal és politikai, hideg és személytelen, „elvi” gyűlölettel elkövetett gyilkosságnak — politikai gyilkosságnak estek áldozatul. A gyilkosságot rajtuk az előírt demokratikus törvényszéki eljárás formáinak és a formálisan korrekt eljárások szigorú szemmel tartásával követték el. A vádlottaknak erkölcsi okokból meg kellett halniok. Hogy csorbítatlan maradjon a demokratikus igazságszolgáltatás erkölcsi tekintélye és hogy a vádlottak halálbüntetésével erkölcsileg diffamáltassék az idegen eszméket terjesztő, amerikai élettől és életmódtól idegen jövevény népség, elsősorban a proletár és a proletárban a forradalmár, aki csak „idegen” lehet.

Sacco harmincadik évében jár, amikor kiragadják megszokott gondjaiból és örömeiből. Mindenki rendes és szorgalmas munkásnak s jó családapának ismerte, aki havi háromszázdolláros fizetéséből rendszeresen félretett annyit, hogy amikor börtönbe csukták, 1500 dollár megtakarított pénzéről szóló bankbetétkönyve volt. Amikor életében először rázárták a börtönajtót, főleg a családja járt az eszében: hétéves kislánya, Dante, Rosina, a felesége, és a kis családja harmadik tagja, aki még csak útban volt és amikor megszületett, apja már hét hónapja volt börtönlakó — Sacco, minden jel szerint, eleinte azt hitte, hogy félreértésről, tévedésről vagy gyanúról van szó, mely rosszindulatú ugyan, de végül mégis csak eloszlik.

Vanzetti azonban mintha kezdettől fogva tisztán látta volna, hogy nem könnyű és nem rövid harcra kell felkészülnie. Első naptól kezdve igyekszik megszerezni a fegyvert, amely-

nek hiánya a rendőrségi kihallgatáson és a további vizsgálat idején leginkább védtelenné tette: angolul tanul, reggeltől egészen addig, amíg a börtönrendnek megfelelően, este hatkor nem borul rá a sötétség.

Sacsonak ekkor még nincs türelme ilyesmire. Ekkor még türelmetlenül várja, hogy történjék valami.

Végre, hat héttel letartóztatásuk után, 1920 június 12-én bíróság elé kerülnek. Sacconak a tárgyaláson sikerült bebizonyítania, hogy hol járt s kikkel volt együtt a bridgewateri káracsnyi rablótámadási kísérlet idején, de Vanzetti azon az alapon, hogy valami detektív a támadók között vélte látni, bűnösnek minősítették és tizenkétévi fegyházra ítélték. Szabadon azonban Saccot se engedték, csak más börtönbe szállították. s ugyanannak az évnék szeptemberében elkészült az újabb vádirat, mely a két olaszt a South Braintree-ben elkövetett kettős rablógyilkossággal vádolta.

Ennek a pörnek a tárgyalására csak a következő évben, 1921 májusában került sor, s ugyanaz a Webster Thayer volt a bírójuk, aki a bridgewateri rablótámadás ügyében is ítélkezett. S Thayer bíró ezúttal mind a két vádlottat bűnösnek mondta ki a South Braintree-i rablógyilkosság elkövetésében.

Sacco és Vanzetti föllebeztek az elsőfokú ítélet ellen. Föllebeztek a következő, az elsőfokú ítélet jóváhagyó ítélet ellen is. Az utána következő ellen is. Összesen nyolcszor, mind a nyolcszor hangoztatva politikai meggyőződésüket, mely magában is lehetlenné tette volna nekik a rablásnak és gyilkosságnak még a gondolatát is, s mind a nyolcszor ugyanazzal az eredménnyel: minden fórumon megerősítették az elsőfokú ítéletet. Nem rendelték el a per újrafelvételét az elítéltek éhségstrájkjai, az Amerikában és a világ minden részén Sacco és Vanzetti védelmére száz és ezerszám alakított bizottságok ellenére sem. Annak ellenére sem, hogy 1925-ben egy gyilkosság miatt már elítélt Celestino Madeiros nevű portugál fiatal ember levelet írt a börtönből Thayer bírónak, bevalva, hogy a South Braintree-i rablógyilkosságot egy ismert gangsterbanda tagjaival együtt ő követte el. Azzal a megokolással, hogy egy már elítélt gyilkos vallomása nem érdemelt hitelt, ezt a vallomást se tekintették elégséges oknak arra, hogy újra tárgyalják

Sacco és Vanzetti bűnperét. Megerősítették az elsőfokú ítéletet hatodszor, hetedszer és nyolcadszor is. Az Amerikában és a világ minden részében rendezett tiltakozó tömeggyűlések ellenére és a civilizált világ minden sarkából ezrével köldött tiltakozó táviratok ellenére. Munkások, tudósok, különféle pártállású politikusok, művészek, egyesületek, szakszervezetek, világi és egyházi méltóságok, mindenki ellenére — vagy éppen azért — érvényben kellett maradnia az elsőfokú ítéletnek. Mindenkinek és mindennek ellenére — vagy éppen azért, mert a halálraítélt két olasz munkásnak az életéért való harca magának az emberségnek harcává nőtt a halálos hazugság, a szemforgató képmutatás, a magával elégedett embertelenség megszentelt rendje ellen.

1927 januárjában a legfelsőbb törvényszéknek is foglalkoznia kellett Madeiros beismerésével. S április 4-én a legfelsőbb törvényszék is magáévá teszi Webster Thayer álláspontját: mint hogy Celestino Madeiros már amúgy is halálraítélt gyilkos, vallomása egy másik büntettről nem érdemel hitelt. Április 9-én hosszú idő után Vanzetti megint találkozhat Saccoval, egymáshoz láncolva vezetik be őket Deghamban a legfelsőbb bíróság tárgyalótermébe, hogy együtt hallgassák meg az ítélet kihirdetését, halálos ítéletüket. Sacco nagy késéssel és sokkal kevesebb eredménnyel követte Vanzetti példáját és tanulgatót angolul a börtönben, az ítélet kihirdetése után csak néhány szót szolt. Vanzettire bízta, hogy őhelyezze is mondja meg közös mondanivalójukat az utolsó szó jogán. Vanzetti háromnegyed óra hosszat beszélt, vádbeszédet mondott, a dedhami tárgyalóterem hallgatóságának, nem a bírának beszélt. Kettőjük helyett, mintha két ember egy személy volna. Beszédét, amely szenvedélyes hitvallás volt kettőjük politikai elvei, s osztályuk, a proletariátus mellett, így fejezte be:

„Nemcsak e két ügyben nem vagyok bűnös, hanem sohasem követtem el más bűnt sem életemben. Sohasem loptam, sohasem öltem, mindig harcban álltam a bűnnel, és küzdöttem és feláldoztam magam éppen azért, hogy megszűnjék azoknak a bűnöknek az uralma, melyeket a törvény és az egyház igazol és szentesít. Azt mondom: nem kívánám egy kutyának vagy egy csigának, a föld legnyomorultabb és legszerencsét-

lenebb teremtményének se, senkinek, hogy azt szenvedje, amit én szenvedtem olyan dolgokért, melyekben nem vagyok bűnös. Meggyőződésemmel azonban, hogy olyan dolgokért szenvedtem, melyekben valóban „bűnös” vagyok. Szenvetek azért, mert radikális vagyok, és csakugyan radikális vagyok, szenvedtem azért, mert olasz vagyok, és valóban olasz vagyok. Többet szenvedtem azokért, akik hozzám tartoznak és azért, amit hiszek, mint a magam személye miatt; annyira meg vagyok győződve az igazságomról, hogyha kétszer ki tudnának végezni és kétszer újra születnék, élni akarnék csak azért, hogy megint azt tegyem, amit tettem”.

A legfelsőbb bíróság döntése után már csak egy fórum maradt hátra: Massachusetts kormányzója, Fuller, akinek joga volt kegyelmet adni. Egyikük sem akar azonban kegyelmet kérni. Kegyelmet csak bűnös kérhet. Vanzetti kegyelmi kérvény helyett levelet ír a kormányzóhoz, kifejti a maga és Sacco anarchista nézeteit, mint érvet a rablás és gyilkosság vádjá ellen. Sacco azonban még ennek a levélnek az aláírását is megtagadja. Vanzetti aláírásával jut el a kormányzóhoz, megint kettőjük helyett.

A levélnek mintha foganatja volna. Fuller kormányzó elrendeli a Sacco és Vanzetti-ügy felülvizsgálását. S megint hetek következnek, a várakozás hetei. Vanzetti ezekben a hetekben falja a könyveket és él a halálraítélt kiváltságával: nagy levelezést folytat, s a börtönudvarban Saccoval együtt valami olasz tekejátékkal tölti idejét.

Az eredeti ítélet alapján 1927 július 10-én kellett volna a három elítéltnek — hozzájuk számították Celestino Madeirost — a villanyszékbe ülnie. Fuller kormányzó döntésére várva Sacco és Vanzetti július 8-án éhségsztrájkot kezd. Július 22-én Fuller kormányzó személyesen kihallgatja Vanzettit, több mint egy órán át, majd néhány nappal később, éjjel újból hosszan kikérdezi a börtönben. Bármily hosszúra nyúlt is az éjszakai kihallgatás, Vanzetti úgy találja, hogy még sok a mondanivalója, engedélyt kér, tehát, hogy levélben fejezhesse ki azt, amit előszóval, már az idegen nyelv miatt sem tudott elég szabatosan a kormányzó tudomására adni. Amit mondani akart, az ebben az írásos nyilatkozatban így hangzott:

„Ha nem lett volna az, ami történt velem, úgy éltem volna le az életemet,

hogy az utcasarkokon fecsegtem volna, csúfolódva az embereken. Úgy haltam volna meg jeltelenül, ismeretlenül, haszontalanul”.

És átmenet nélkül, nyomban ezután többszámban beszél, mert Vanzetti immár Saccot is jelent és Sacco Vanzettit is:

„Nem maradtunk haszontalanok. Van karrierünk és diadalunk. Soha életünkben nem remélhettük, hogy valaha ennyit fogunk tenni az emberek közötti

türelemért, az igazságért, azért, hogy az ember megértse az embert — anynyit, mint amennyit most véletlenül ennek érdekében tehettünk. Szavaink, életünk, kínjaink — semmi! Elvenni az életünket — egy jó cipőgyári munkás és egy szegény halurus életét — ezt lehet! Az utolsó perc azonban a miénk — ez a haláltusa a mi diadalunk.”

1927 augusztus 23-án Saccot és Vanzettit kivégezték.

Elmentek és nem maradt utánuk semmi, semmi sem

B. SZABÓ GYÖRGY:

ILLUSZTRACIÓ
(Crnjanski: Örökös vándorlás)